

Jelena Kljajević

Proza XX vijeka u oku savremenog čitaoca (Stranac, Preobražaj i Usta puna zemlje) ili Čitanje prije čitanja stvarnosti

Potruga za travkom besmrtnosti, ali ne onakvom kako je Gilgameš doživljava, nego za onom koja se ostvaruje u bivanju vječno živim u drugome – jedna je od viših vrijednosti ka kojoj teže glavni likovi, ali i osnovna problematika funkcionisanja u narativnoj zbilji, uspostavljena na relaciji ja : drugi.

Usamljenost. Ta teška riječ. Čini se da je ona Mersou tiho presudila. Sve velike ljubavi ovog svijeta nijesu ništa naspram pustih ljudskih ljudožderstava koja vrebaju čim se donese odluka. Majčina smrt nas uvodi u priču postupkom in medias res pa taj događaj ima funkciju presjeka životne kolotečine alžirskog činovnika, ali ona neprimjetno anticipira i smrt što će se izvršiti u epilogu romana. Bolno saznanje o zauvijek prekinutoj zemaljskoj sponi između roditelja i djeteta ne preživi svako isto. U introvertnom čovjeku tad se možda ugasio na stotine sunaca još od ranog djetinjstva pa do novojavljenih bora, ali ono jedno, preostalo goruće sunce, preokrenuće čitav dotadašnji život. Na toj nebeskoj vatri glavni lik se ipak neće prekaliti, već će se smrtno opeći. U djelu se razmatraju bezuspješni načini bjekstva od užarenih zraka, osuda društva, u kome je usamljenik jedini čovjek koji osjeća stid, kao i kako postići harmoniju s unutrašnjim bićem koje nije znalo odakle i dokle proučavati svoju sudbinu. Uporno iznalaženje smisla javlja se kao jedno od glavnih filozofskih pitanja, premda je jasno da filozofija egzistencije čini potku tog bezuspješnog tragalaštva. Podsvjesno očekujući oslonac u čovjeku, kao da čujemo kako eksklamativna rulja Mersoa dočekuje urlikom: *Ecce hommo!* Dakle, nepodržavajuća okolina vrši separaciju persone koja počinje da gradi jedan sopstveni svijet obrnute logike. Zašto je to tako? Ako bismo rješenje problema potražili u prošlosti, možda bismo ga pronašli u nerazvijenom odnosu s ocem. Svoj posljednji trenutak želi posvetiti sjećanju na njega, čime bi se, na neki način, ponovo prisajedinili i ovaj put istinski postali otac i sin. Zato je očeva figura umjetnički nedovoljno

izgrađena, sama po sebi plošna i teži nesavršenstvu jer je i njihov odnos takav, okrnjen. Stranci rađaju strance. Možda je to ključ koji otključava sve brave. Emocionalna hendikepiranost time ostvaruje traženo objašnjenje, stoga se pozicija otuđenog glavnog junaka može posmatrati iz nešto drugačije perspektive. Okamenjenog u neisplakanoj suzi, uskraćenog za očev osmijeh, promatranog kroz gutljaj kafe prije sahrane i osuđenog za drugo djelo, Mersoa svi želimo odbraniti. Ali ne možemo.

Kafka stvara junaka koji nije junak u punom smislu. On je više čovjek puta, prelaza. Putuje da bi zaradio za porodicu koju ne poznaje dublje, niti ona njega. Nema vremena da uživa u čarima života, da bar jedno od putovanja pretvori u zadovoljstvo. Da živi. Ne. Njegov sat je tačan. Ustajanje je rano i vremena nema. Biti čovjek – za njega je stran pojam. Ali jednom je zakasnio. Otad je pretvoren u kukca. Međutim, to nije izbor nego prinuda. U spoljašnjosti koja ne prihvata i najmanju slabost, biću preostaje jedino unutrašnjost i poniranje u dubine. Možda bi se u tom liku mogao nazreti, kroz književnu kritiku ranijih epoha uočen, junak slabe volje. Vaskolika svjetska uživanja za njega su ostala neraspakovan poklon. Uvijen u mašnu, poklon je dotrajavao, kao i njegova želja. Osim toga, požutio je od vremena, propustio sve mode vremenā. Neotvoren i nedirnut, poput netaknutog Gregorovog bivstva. Kako izaći iz pustoline nemira, posla, šefova koji ne tolerišu sitne propuste? Ljudska bolest, ta ogrubjela nebri-ga za čovjeka, ubila je malog i neprimjetnog trgovačkog putnika. Hronotop puta centripetalni je hronotop u kome putnik traži samo da ga saslušaju, ako ne to, onda makar da ga vide. Podršku, psihologija bi tako rekla. Hronotop doma se, usljed odsustva zajedništva, ragrađuje, te postaje suprotnost prirodnom porodičnom okruženju, gradeći jedan novi prostor, po svim karakteristikama antidom. Omeđen zidovima sobe, lik se stavlja u zatočeništvo na koje je sam sebe osudio, do čijih je vrata otprilike sam sebe doveo i upravo svojom, još kratko, ljudskom rukom, na njih pokucao. Gregor je lik koji je bolestan, a bolesnom čovjeku se ne može reći da ozdravi. On bi to želio više nego bilo ko. Tako razboljen, bježi u sebe. U samici su dani dugi, a smrt neizvjesna. Možda je niko i ne primijeti.

Svijet je svakako jedno veliko đubrište ispod kojeg leži neotkopan rudnik dobrote.

Šćepanovićeva predstava bolesnika opstaje sve dok je gonjena željom za životom. U tome i jeste paradoks, jer na putu ka smrti otkriva da bi htio još živjeti. Svlačeći se tjelesno, oblači se duhovno, i to u ratnika sunčevog svjetla; štit mu biva sunce što ga prati. Prelazi preko otvorenih prostranstava, ne sluteći rasprskavajuću jezivu skučenost iznutra. U takvom hronotopu preživljavanja, sasvim je sigurno da postoji glavna odrednica. Doći do vrha Prijekornice – postavljen je cilj! Čovjek-sunce je, sljedstveno tome, junak koji bježi. Njegovi goniči su ljudi koji ne znaju za etiku. Doduše, i junak se ne pridržava strogih pravila, ali zašto bi čovjek koji je odlučio da umre bio ikome dužan pozdrav ili lijepu, ili bilo kakvu riječ? Sve me ovo tjera da pišem, a kao da svakim slovom dobacujem po jedan povik i gonim, kao da potom prolazim kroz berbu cvijeća, ulazim u drugi lik, kao da čujem iščupavanje zelja iz korijena koje umirući bjesomučno žvače i prežderava se do mučnine, do smrti... Zar su sve patnje ovoga svijeta svedene na vraćanje zemlji? Je li rak jedino ovaploćenje tuge, kao kod Bezimenog? Nomen est omen nije trag po kome ga možemo prepoznati, jer njegov znak, njegovo suštastvo nije u njemu, već izvan njega samog.

Više nijedna latinska biljka nije dovoljno ljekovita, niti mu može pomoći dejstvo smiješanih poljskih cvjetova, nasumice pronađenih. Godinama se radilo u laboratorijskim uslovima, znala su se imena svih biljaka koje je sada sreo, s kojima je imao najbliži susret što ga čovjek može imati sa zemljom. Jest li frešku zemlju – kud ćeš bolje upoznavanje s iskonom?! I gledaj opet oksimoronskog spoja: znati ime svakoj od njih, posvetiti životni vijek da ih proučiš, ispitati i najtananija svojstva svake (kao žene koju voliš), a ne biti dostojan da se njima izliječiš?! Takve su za njega bile žene. Pogubne i presudne. Daj mi samo trenutak bar da zaboravim, da se objesim, da se ne sjećam... možda je i pomislio. U mjestima neodređenosti nalazim te misli koje njemu pripadaju. Upravo tako zamišljam junakovu unutrašnju borbu, jednu hamletovski žustru borbu za koju već čitav svijet zna, a glasi: Biti ili ne biti, tu lakrdijašku opsjenu koja ga je spopala da ne umre, ali i da skonča već jednom, kad se s tom namjerom vratio u postojbinu. Da li nas zavičaj uvijek prihvati raširenih ruku ili nas ponekad ošine vjetrenim šamarom?

Otkrića do kojih dolazimo podstaknuti istraživanjem

tjeraju nas da ih koristimo, a sloboda nas nagoni da nekad i pretjeramo. Međutim, u beskraj se može samo u nečemu što se voli. Tad snosimo posljedice svojih izbora, jer to je odluka slovesnog bića. Na vrhu Prijekornice duvaju hladni vjetrovi. Moja plućna krila su na ispitu. Ako i umrem, krila će se vaznijeti.

Distopijske prostornosti u ovim trima djelima doprinose prenebregavanju suštine, emanacije čovjekove duše iz svesmisla, koja se gubi negdje na putu od zatvorske ćelije do gubilišta ili na transferu tkanine iz Maroka do hladnijih krajeva ili pak u hijatusu fatičke funkcije ljudskog sporazumijevanja. Na putu ka sopstvu, iznjedravaju biću nesaznatljiva svojstva. Taj škrip uvijek ostavlja mjesta za buđenje čudovišta u čovjeku. Ukoliko se to desi, onda čovječanstvo postaje bogatije za remek-djela svjetske književnosti o progonjenima i potlačenima.

Kao čovjek koji piše, nekad se mogu otrovati riječima. Kao čovjek koji diše – nemalo puta otrovov se zlim ljudima. Tako je u književnosti i životu.

Savremeni čovjek danas kaže: Ne moraš me liječiti, ali nemoj me razboljeti.